

OSVRTI, PRIKAZI I RECENZIJE

ZLATKO HASANBEGOVIĆ, JUGOSLAVENSKA MUSLIMANSKA ORGANIZACIJA 1929. – 1941. (U RATU I REVOLUCIJI 1941. – 1945.), BOŠNJAČKA NACIONALNA ZAJEDNICA ZA GRAD ZAGREB I ZAGREBAČKU ŽUPANIJU, INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI IVO PILAR I MEDŽLIS ISLAMSKJE ZAJEDNICE. ZAGREB, 2012.

Zlatko Hasanbegović je historičar koji se već afirmirao naučno odgovornim i vjerodostojnim pristupom osjetljivim i složenim historijskim temama. Njegovi radovi o muslimanima u Zagrebu, o pokušaju donošenja ustava Islamske zajednice u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj kao i drugi članci i studije svjedoče da je riječ o naučniku koji cjelovito i iscrpno tretira historijska događanja i procese, umješno sagledavajući njihovu pozadinu, ne libeći se, istovremeno, ukazati na nedosljednosti i slabosti u postojećim historiografskim pristupima, interpretacijama i ocjenama. Njegova nova knjiga, o Jugoslavenskoj muslimanskoj organizaciji (JMO) u Kraljevini Jugoslaviji, predstavlja, nema sumnje, dostojan i hvale vrijedan nastavak kapitalnog djela Atifa Purivatre o JMO i njenoj ulozi u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slo-

venaca (1918. – 1929.) – nastavak na kojem su naučna javnost i znatizeljno čitateljstvo čekali skoro 40 godina.

Istraživati prošlost političke organizacije iza koje nije ostala stranačka arhiva iznimno je zahtjevan i delikatan posao. U Hasanbegovićevom slučaju, rad je bio tim složeniji što je JMO u Kraljevini Jugoslaviji (1929. – 1941.) imala ambivalentan status. Formalno-pravno bila je raspuštena, pa je, opet, ostvarivala utjecaj na narodne mase. Nakon 1935. zvanično je bila uključena u Jugoslavensku radikalnu zajednicu (JRZ), ali je u stvarnosti funkcionirala kao zasebna stranka. U prevladavanju navedenih prepreka autor se oslonio na bogatu dokumentaciju državne administracije, te brojne napise u stranačkim glasilima i dnevnoj štampi, bazirajući vlastitu naraciju na opsežnoj eksploataciji njihovih obavijesti, stavljenih, dakako, u smislene kontekste dobro prepoznatih i sagledanih historijskih fenomena i procesa. Takvim pristupom Hasanbegović je obogatio naučno znanje o tretiranom predmetu brojnim, ranije uglavnom nepoznatim činjenicama i detaljima, neovisno o ograničenjima svojstvenim izvorima nastalim u napetosti interesnog sraza sa subjektom na kojeg se odnose. Rezultat je nesvakidašnje historijsko štivo koje je obuhvatilo 880 stranica teksta, 1479 podnožnih napomena i čak 388 slikovnih priloga. Uz brojne objavljene izvore, članke i knjige, u izradi djela je korištena građa 35 arhivskih fondova i zbirki.

U knjizi je autor znalčki opisao političko djelovanje JMO od uvođenja šestojanuarske diktature 1929. do sloma Kraljevine Jugoslavije u aprilu 1941. godine, uključujući djelatnost pojedinih istaknu-

tih ličnosti (bivše) stranke u okolnostima Drugog svjetskog rata, te njihove lične sudbine “u žrvnju komunističke revolucije”, kako autor naziva historijski kontekst likvidacije posljednjih ostataka JMO s kraja rata. Unutar široko postavljene strukture, analizirani su, hronološki, ali i problemski, brojne epizode i aspekti djelovanja JMO, među kojima: položaj i aktivnosti JMO u kraljevoj diktaturi, problem stranačke organizacije i unutarnjih odnosa u JRZ, korijeni stranačkog rascjepa kojim je rastureno jedinstvo stranke nakon Spahine smrti, Kulenovićeva obnova autonomističkog programa nakon sporazuma Cvetković – Maček, djelatnosti pojedinaca u i izvan okvira Nezavisne Države Hrvatske, sirijski egzil Džafer-bega Kulenovića i, na koncu, atentat UDBe na njegovog sina Nahida u junu 1969. godine. Svim ovim temama, i mnogim drugim, autor je pristupio s istančanim osjećajem za raznolikosti historijskih zbivanja i procesa koji odgovornog historičara nerijetko suočavaju sa aporetičkim pitanjima i nedoumicama.

Posebno značajne su autorove analize glavnih protujemeovskih bošnjačkih/muslimanskih organizacija i skupina, koje su u razdoblju nakon uvođenja kraljeve diktature bile kudikamo aktivnije i utjecajnije u odnosu na dvadesete. Autor objašnjava ideologiju, motive i pozadinu uspona vodećih ljudi ‘Gajreta’, koji je služio približavanju Bošnjaka šestojanuarskom režimu te njihovom prihvatanju jugoslavenske (srpske) nacionalne ideje, detaljno opisujući angažman istaknutih ‘Gajretovih’ prvaka u društvu, politici i vlasti, kao i njihov pad i gubitak utjecaja nakon uspona dr. Mehmeda Spahe 1935. godine. Knjiga, također, donosi jednako detaljima bogat

prikaz djelovanja Muslimanske organizacije Hakije Hadžića (MO), političke skupine koja je za sebe isticala da je nastala na ideji obnove izvornog autonomističkog programa JMO (nakon što je Spaho odlučio ući u Stojadinovićevu vladu, indirektno priznati postojeći administrativni režim i uključiti JMO u JRZ), uz potiskivanje jugoslavenske programske odrednice i naglašeno usmjeravanje prema hrvatstvu i Hrvatskoj seljačkoj stranci (HSS).

Hasanbegovićeva knjiga je detaljni narativ lišen suvišnog poopćavanja i ideologizacije. Autorove ocjene i zaključci su, sasvim sigurno, doneseni nakon opsežne i pažljive analize brojnih činjenica (premda ne moraju biti i jedino validno tumačenje stvarnosti i pozadine tretiranih fenomena). Prema Hasanbegovićevom mišljenju, JMO je ostala u trajnoj opoziciji prema kraljevoj diktaturi zbog protuparlamentarnog i političko-nacionalnog obilježja šestojanuarskog režima. Ovaj zaključak je zanimljiv jer pokazuje da JMO nije bila skupina pojedinaца rukovođeni svojim ličnim interesima i ambicijama. Opozicija prema diktaturi je potvrđena objavljivanjem Sarajevskih punktacija, početkom 1933., u kojim je iznijet zahtjev za povratak istinskog parlamentarizma, odbačena administrativno-teritorijalna podjela države na banovine te inicirano novo državno uređenje u kojem bi Bosna i Hercegovina imala položaj autonomne jedinice. Pa ipak, JMO je još u diktaturi ostvarivala kontakte sa prvacima pojedinih opozicionih stranaka, težeći vratiti udio u vlasti, kad dođe do obnove političkog života u državi. Prema Hasanbegovićevom mišljenju, ključni razlog takve orijentacije bila je bojazan od gubitka uporišta među Bošnjacima, s obzirom na pojačanu

aktivnost s ciljem stvaranja novog bošnjačkog političkog predstavništva kojeg bi činili protivnici JMO okupljeni oko Srpskog muslimanskog kulturnog i prosvjetnog društva 'Gajret'. Ovaj razlog je bio, autor smatra, i važniji od nastojanja da se eventualnim učešćem u vladi osigura ostvarenje stranačkog programa o pokrajinskoj autonomiji Bosne i Hercegovine. To je uvjetovalo pomirljivo držanje prema diktaturi i njenom političko-pravnom naslijeđu, uslijed čega je JMO nakon petomajskih izbora 1935. godine bila važan oslonac ustavnopravnog statusa quo u državi. Bojazan od marginalizacije, prema Hasanbegovićevom mišljenju, bila je i u pozadini odluke da se JMO priključi opoziciji na izborima 1935. jer bi u slučaju apstinencije Bošnjaci poklonili svoje glasove i vladinoj i Mačekovoj listi, što bi otvorilo perspektivu rascjepa u JMO i gubitka legitimacije za isključivo bošnjačko političko predstavništvo u Kraljevini Jugoslaviji.

Hasanbegović iznosi gledište po kojem je JMO vjerovala da će joj uloga pozicione stranke omogućiti ostvarenje njenog autonomističkog zahtjeva u trenutku napuštanja šestojanuarskog ustavnog okvira. On dobro zamjećuje da su pregovori između Mačeka i Namjesništva, 1939. godine, označili početak dalekosežnih stranačkih, političkih i nacionalnih promjena, koje su ujedno predstavljale "stvarni poraz dotadašnje politike Spahe i JMO-a", kako autor naziva nemogućnost utjecaja JMO na započeti proces ustavnog i administrativnog preobražaja Kraljevine Jugoslavije. Nakon uspostave Banovine Hrvatske, Spahin nasljednik dr. Džafer-beg Kulenović je istupio sa službenim zahtjevom da se u nastavku državnog preuređenja uspostavi

autonomna Bosna i Hercegovina u historijskim granicama, što je dovelo do različitih reakcija, kako u Bosni i Hercegovini, tako i među Bošnjacima. Kulenovićev istup je doveo do izražene društvene mobilizacije bosanskohercegovačkih Srba i Bošnjaka, na protuautonomističkoj i proautonomističkoj osnovi, ali je i produbio rascjep unutar JMO na Kulenovićevu i Behmenovo krilo. Nasuprot Kulenoviću, koji je tražio oslonac u Mačeku i HSS, Behmenova skupina se nadala ostvarenju autonomističkog cilja, isključivo saradnjom sa srpskim političkim strankama. JMO je ovim rascjepom, smatra autor, uoči Drugog svjetskog rata u stvarnosti prestala egzistirati kao jedna politička organizacija.

Na kraju knjige autor je donio, u obliku historiografske skice, osnovne obavijesti o djelatnosti ostataka JMO i drugih bošnjačkih grupacija u Drugom svjetskom ratu i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, uključujući sudbine pojedinih ličnosti nakon pobjede komunističke revolucije 1945. godine. Prema autorovom tumačenju, političko-stranački motivi su imali odlučujuću ulogu u profiliranju odnosa rukovodećih ljudi bivše JMO prema ustaškom pokretu i novoformiranoj hrvatskoj državi, uključujući dr. Džafer-bega Kulenovića. Hasanbegović navodi kako je Kulenović još od prvih dana odobravao uspostavu NDH. No, Kulenovićevu napuštanje politike pasivnog iščekivanja, koje je rezultiralo njegovim ulaskom u vladu NDH u novembru 1941. godine, prema sudu autora, nije bilo potaknuto državotvornom i nacionalnom motivacijom (premda je Kulenović javno isticao da mu je glavni cilj konsolidacija i izgradnja NDH), već prije svega njegovom težnjom da se suzbije djelovanje u

prvim danima NDH afirmirane grupacije Hakije Hadžića, što bi mu omogućilo da povрати barem dio ranijeg političkog utjecaja.

U rekonstrukciji političko-društvenih odnosa u Bosni i Hercegovini za vrijeme Drugog svjetskog rata, autor se našao na osjetljivom, zamršenom i nedovoljno rasvijetljenom prostoru ratnih sukoba, nacionalne i političke antagonizacije, te kolektivnih i ličnih stremljenja i ambicija, umješno raščlanjujući, onoliko koliko su mu to korišteni izvori omogućavali, bitne tokove, te glavne aktere i njihove uloge u turbulentnim ratnim procesima. U tom smislu posljednje poglavlje predstavlja posebno vrijedan doprinos Hasanbegovićeve knjige novim uvidima i razumijevanju savremene bosanskohercegovačke i balkanske političke historije.

Predmet prijepora i kritike, u određenom smislu, mogla bi biti korištena terminologija. Za narod kojeg je JMO predstavljala, autor je isključivo koristio vjersku odrednicu *bosansko-hercegovački muslimani*, dok je za druga dva bosanskohercegovačka naroda koristio nazive *Hrvati* i *Srbi*. Istovremeno je korišten i termin *Hrvati katolici* (rjeđe *Srbi pravoslavni*). Ovakva terminologija potiče na postavljanje sljedećeg pitanja: trebaju li termini i nazivi u historiografiji odražavati učinke konstelacija moći tretiranog historijskog razdoblja–njihovih političkih, državnih i ustavnih izraza–ili pak stvarne historijske fenomene, ma kako prijeporno taj pojam mogao izgledati? I da li je svijest o vlastitom identitetu, tačnije odsustvo dileme u pogledu vlastite identitetske nominacije, dostatna za određivanje kome pripada oznaka narodnosti, a kome tek vjer-

ske zajednice? Dosljedno insistiranje na prvom kriteriju načinilo bi neodrživim više kategorija i pojmova s kojim operira historiografija XX stoljeća: Bosna i Hercegovina, Srbi, Hrvati, nacionalno-politički odnosi, JMO, HSS, radikali. Naročito ako je riječ o razdoblju šestojanuarske diktature. U drugom slučaju bila bi prenebregnuta činjenica da su Srbi, Hrvati i Bošnjaci, tokom međuratne Jugoslavije, ispoljavali skoro identične oblike i jednaku razinu kolektivnog aktiviteta, te bili, nema sumnje, podjednako nezanemarljivi i relevantni sudionici političko-društvene scene i državnog života Kraljevine Jugoslavije. Hasanbegovićeva knjiga to, punim svojim opsegom, nedvojbeno pokazuje.

Knjiga Zlatka Hasanbegovića *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929. – 1941. (u ratu i revoluciji 1941. – 1945.)* predstavlja, sasvim sigurno, veliko historografsko djelo koje će biti nezaobilazno štivo svima koji budu istraživali politička zbivanja i nacionalne odnose u Kraljevini Jugoslaviji, napose historiju bosansko-hercegovačkih muslimana – Bošnjaka – u XX stoljeću. Svojom ozbiljnošću pristupa, voluminoznošću kritičko-analiitičke rekonstrukcije različitih izraza obrađivane historijske pojavnosti, svojim uravnoteženim i nenametljivim zaključcima i ocjenama, ovo djelo ulazi u red najboljih historografskih ostvarenja iz oblasti političke historije bivše jugoslavenske države, demonstrirajući autorovu privrženost visokim standardima historijske nauke, bez kojih nema korektnog i ozbiljnog bavljenja prošlošću.

Knjigu će sa znatiželjom i uživanjem čitati historičari i stručnjaci drugih usmjerenja koje zanima politička i nacionalna historija bivše jugoslavenske države. Mno-

gima će ona biti dopadljivo kazivanje koje, uz ostale vrline, čini jasnijim kontekst zbivanja na južnoslavenskim prostorima s kraja minulog stoljeća.

Doc. dr. Adnan Jahić

TIBOR ŽIVKOVIĆ, *DE CONVERSIONE CROATORUM ET SERBORUM: A LOST SOURCE*, BEOGRAD: ISTORIJSKI INSTITUT, 2012.

Djelo Tibora Živkovića *De conversione Croatorum et Serborum* predstavlja rezultat, kako i sam autor navodi, dvadesetogodišnjih istraživanja tzv. "slavenskih glava" unutar poznatog spisa, *De administrando Imperio* (skraćeno: DAI), bizantskog cara i pisca Konstantina Porfirogeneta.

Živković je, inače, istaknuti srbijanski medievalist koji je u svom prethodnom radu analizirao Ljetopis Popa Dukljanina, poznati srednjovjekovni narativni izvor, pomjerajući vrijeme njegovog nastajanja sa XII. na sam kraj XIII. stoljeća, što je dovelo u pitanje i mnoge zaključke o ranom srednjovjekovlju balkanskih zemalja kod dosadašnjih historičara.

Njegovo novo djelo, u kome analizira i reinterpretira još jedan dobro poznati izvor – možda i osnovno vrelo za povijest prvih stoljeća srednjeg vijeka na Balkanu – na tragu je tog prethodnog i nudi mogućnost za sasvim nove poglede i tumačenja.

Djelo *De conversione Croatorum et Serborum: A Lost Source* je podjeljeno u pet poglavlja, u kojima autor analizira najvažnije djelove DAI za južnoslavenske prostore, dakle, poglavlja od 29. do 36. Već u prvom dijelu knjige Živković nas upoznaje sa svojim pristupom ovom izvoru, na kome se i baziraju sva nova saznanja do kojih je autor došao. Zbog specifične strukture

Porfirogenetovog djela, autor je zaključio da je DAI u svojoj osnovi nedovršen spis, te da se pomnom analizom u njemu još mogu jasno prepoznati individualni izvori koje je sam car koristio, redao i uređivao. U tom smislu, i Živković je pristupio razlaganju DAI na individualnu građu i izvore, težeći da shvati i rekonstruiše sam Porfirogenetov način pisanja. Pri tome je analizirao moguće korištene Porfirogenetove izvore, te se bavio mjestom i vremenom nastanka djela i izvora, odnosno identitetom samih autora.

U daljem izlaganju Živković se najprije bavi glavama unutar DAI koje spominju Hrvate. Pored mnogih novih saznanja i hipoteza, autor iznosi i reviziju procesa pokrštavanja Hrvata, kritikujući ujedno hronologije postavljene u dosadašnjoj historiografiji. Već se u ovom poglavlju djela počinju nametati pretpostavke o latinskom porijeklu primarnog izvora koji je Konstantin koristio u pisanju glava o Srbima i Hrvatima.

U sljedećem dijelu knjige, Živković iznosi razmatranja o spomenu Dalmacije unutar DAI, te raznih pitanja koja se otvaraju promatranjem ovog prostora. Povlačeći analogije sa prije analiziranim dijelovima DAI, Živković opisujući poglavlje o Srbima, te podcrtava zaključak da primarni izvor koji je Konstantin koristio u opisivanju Srba i Hrvata samo može biti latinske provenijencije, predlažući naziv *De conversione Croatorum et Serborum*.

Posebna zanimljivost koja potkrepljuje ovu tezu jeste da u Konstantinovom opisu šarolikost informacija daleko varira u odnosu zapad – istok, tačnije – bliže latin-

skom zapadu podaci su tačniji i potpuniji, dok njihov kvalitet u kretanju prema istoku srazmjerno opada. To nam dokazuje da se autor primarnog Konstantinovog izvora vjerovatno nalazio na zapadu, a ne na istoku.

Nastavljajući analizu, Živković u sljedećem poglavlju obrađuje dijelove primarnog Konstantinovog izvora koji se nalaze u poglavljima o manjim slavenskim kneževinama (Paganiji, Duklji, Travuniji itd.).

Zaključak koji Živković izvodi na kraju svoga djela je posebno bitan, unoseći sva dotadašnja posmatranja u opće političke okvire mogućeg nastanka izvora, te naposljetku navodeći iznimne sličnosti *De conversione Croatorum et Serborum* sa *De conversione Bagoariorum et Carantanorum*. Kada je u pitanju autor primarnog Konstantinovog izvora, Živković navodi da se najvjerovatnije radi o Anastaziju bibliotekar.

U cjelini gledano, ova knjiga dr. Tibora Živkovića predstavlja potpuno novi pristup proučavanju DAI, te iznimno vrijedan rad utemeljen na temeljitom pristupu samome izvoru, njegovoj strukturi i karakteristikama, ali i novim interpretacijama nekih pojmova (poput čuvenih *castra oikomena*), koji predstavlja izazov za historiografiju i nudi mogućnost za reinterpretaciju mnogih ustaljenih pogleda.

Spomenimo za kraj da je Živković ovom analizom dokazao i postojanje samostalne bosanske kneževine, tj. ranosrednjovjekovne državne organizacije na području Bosne još u VIII. stoljeću, o čemu je objavio i poseban članak, u Spomenici akademika Marka Šunjića (Sarajevo, 2010.).

Edi Bokun

**OMER IBRAHIMAGIĆ, BOSANSKI
IDENTITET I SUVERENITET,
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE
ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI
I MEĐUNARODNOG PRAVA,
SARAJEVO, 2012.**

Prof. Ibrahimagić nas uči i aktivno radi već skoro punih 50 godina. Njegov impozantni naučni opus čini preko 400 stotine naučnih i stručnih radova objavljenih u desetinama domaćih i stranih knjiga i časopisa. Napisao je i objavio 18 knjige, više srednjoškolskih i univerzitetskih udžbenika, bezbroj publicističkih tekstova, učestvovao na mnogim naučnim skupovima, javnim tribinama, predavao i držao seminare na inozemnim katedrama i univerzitetima, ali i u opkoljenom Sarajevu kad je Bosni bilo najteže, u mnogim malim bosanskim gradovima, u raznim povodima i prigodama... Radeći kao nastavnik na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu izveo je na desetine magistara i doktora iz oblasti političkih nauka i time dao ogroman doprinos oblikovanju i reprodukciji bosansko-hercegovačke naučne i akademske zajednice.

Osvjetljavanje različitih aspekata, pravnog, državno-pravnog, političkog, pedagoškog i uopće javnog mišljenja i djelovanja prof. dr. Omera Ibrahimagića, posebno njegovo promišljanje BiH i njene egzistencije i opstanka kao države poslije 1990. godine—tek očekuje svoje analitičare koji će u tom velikom djelu (i svijetloj, časnoj životnoj stazi čovjeka, humaniste i naučnika) naći odgovore na mnoga pitanja i dileme našeg doba, ali i inspiraciju za dalja istraživanja i nova naučna dostignuća.

Prof. Ibrahimagić je izuzetno polivalentna ličnost, u isto vrijeme, pravnik, poli-

tolog, političar, visoki državni činovnik, sudac najvišeg suda, predavač na fakultetu i postdiplomskim studijama širom bivše nam države, strog profesor, ali, kažu—i topla ljudska duša. Naravno nisu pogriješili.

Najveći domet u svom stvaralaštvu, dostigao je u svojim relativno poznim godinama, tokom agresije na BiH i nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma. Njegovu najplodnije stvaralačko razdoblje, dakle, možemo pratiti od 1992. do 2012. godine. U tom periodu objavio je 18 knjiga, među kojima ističemo naslove: “Bosanska državnost i nacionalnost” (2003.), “Bosna je odbranjena, ali nije oslobođena” (2004.), “Bosna i Bošnjaci—država i narod koji su trebali nestati” (1995.), “Državno uređenje Bosne i Hercegovine” (2005.), “Bosna i Bošnjaci između agresije i mira” (1998. god.), “Politički sistem u BiH” (1999., 2002., 2007. i 2010.god.). Intenzivno je pratio svakodnevna događanja, zapisujući vlastita viđenja i osjećanja, tražeći odgovore na pitanje uzroka i posljedica tragedije BiH (o sudbini stanovništva sve tri vjere i etničke zajednice, o funkcionisanju i modalitetima BiH kao države u ratnom i poratnom vremenu, o odnosu međunarodne zajednice i ponašanju njenih predstavnika, o ustavnom ustrojstvu i izazovima Dejtona itd., itd.). U tom periodu napisao je više od 200 dužih i kraćih priloga, eseja i komentara o BiH i njenoj borbi za očuvanje teritorijalnog integriteta, suvereniteta i političke nezavisnosti.

Bolji poznavao naučnog opusa prof. Ibrahimagića već su primijetili da je tragedija koja je pogodila BiH i posebno bošnjački narod, kao i težak lični gubitak djeteta tokom rata “kod prof. dr. Omera

Ibrahimagića proizvela oslobađanje velike stvaralačke energije koju je on usmjerio za dobrobit BiH i posebno bošnjačkog naroda”. Upravo ta velika narodna tragedija, kako je i sam govorio i pisao, natjerala ga je da skoro pri kraju svog radnog vijeka, kao već dokazani stručnjak u oblasti prava, posebno kao vrstan poznavalac ustavnog prava bivše nam države, pronikne dublje u historiju ovih prostora, BiH posebno. Po vlastitom priznanju tek tada je ustanovio da ne poznaje prošlost vlastite zemlje BiH i njenih naroda, tačno onoliko koliko poznaje opće i jugoslovensko pravo, jer se u školama nije učila historija BiH.

I baš u najtežim danima za BiH svoja dokazana pravnička zvanja i referense nadograđivao je ili bolje rečeno oplemenjivao, istražujući i promišljajući ključne činjenice iz državno-pravne prošlosti BiH—od Porfirogeneta i Kulina Bana, pa do “našijeh dana”. Iz tog sretnog susretanja—zrelog pravnika, sa poodmaklim životnim i radnim, pa i akademskim iskustvom i historičara, željnog ili žednog novih saznanja o vlastitoj zemlji, nastalo je višeznačno i višeslojno naučno djelo koje, bez pretjerivanja, predstavlja danas temeljnu lektiru za proučavanje pravno-političkog razvitka i položaja BiH.

Riječ je, dakle, o višedecenijskom intelektualno-stručnom angažmanu prof. dr. Omera Ibrahimagića, koji je svojim perom, kao svojim najjačim oružjem, bez obzira na okolnosti, uvijek nastojao uticati na kreiranje i mijenjanje društvene stvarnosti i spriječiti nepopravljive greške za BiH i njen bošnjački narod. U odnosu na objašnjavanje i analiziranje događaja koji su se već dogodili, mnogo je teže u sadašnjosti, u vrijeme događanja, dakle u aktuelnom trenutku, iznositi i zastupati mišljenje i sta-

vove s ciljem da ti stavovi utiču ili mijenjaju društvene tokove u budućnosti.

Upravo iz takvog intelektualnog angažmana nastale su spomenute vrijedne knjige i mnogi tekstovi, objavljeni u brojnim listovima i časopisima, saopšteni na raznim okruglim stolovima i naučnim skupovima, kojima je profesor Ibrahimagić nastojao da utiče na formiranje javnog mišljenja, ali i na dnevnu politiku, najviše na donošenje dalekosežnih odluka—stručno, argumentovano, smireno, nepristrasno, kritički—kako dolikuje angažovanim intelektualcu.

U knjizi “Bosanski identitet i suverenitet” autor je iz mnoštva tih priloga odabrao ili kako u predgovoru kaže “prednost dao” onim tekstovima u kojima se neposredno bavio identitetom, integritetom i suverenitetom BiH kao države i Bošnjaka kao nacije koji su prvobitnim planom Srbije i Crne Gore i Hrvatske s jedne i Velike Britanije, Francuske i Rusije s druge strane bili osuđeni, 1992. godine na nestanak. Objavljena su, dakle, 92 priloga koji predstavljaju refleksije autora na konkretna događanja (a ne post festum), koja su manje više bolno zasijecala u sudbinu države BiH i Bošnjaka kao njenog najbrojnijeg naroda. Prilozi su poredani hronološki po godinama, od 1991. do 2011. godine u obliku u kojem su pisani ili objavljeni u vremenu njihovog nastajanja. Zato se ovaj dio knjige i doima kao jedna gigantska intelektualna hronika ili mega-dnevnik sa dramatičnim izvješćima sa lica mjesta—direktno u historiju. Sva ta izvješća odlikuju se zapanjujućom preciznošću i argumentacijom, racionalnim poimanjem društvene i političke stvarnosti, te sistematičnošću i stilom koji podsjeća na diplomatske memorandume

i tekstove (u pozitivnom smislu te riječi) nekih poznatih književnika–diplomata ovog našeg podneblja i jezika.

Kao što je naučni opus našeg profesora i po svom obimu i po svom sadržaju i značaju za opću društvenu misao u BiH – jedan mega opus, tako je i njegova knjiga “Bosanski identitet i suverenitet” po svim tim karakteristikama – po svom obimu – jedna mega knjiga od preko 800 stranica teksta, komponovana tako da obavijesti, razjasni, ukaodaže – naučno utemelji, definiše i konačno objektivno argumentuje ono što se zove bosanski identitet i suverenitet – da podastre dokaze o tom bosanskom identitetu i suverenitetu, dovoljno jasne i onima koji o tome malo znaju i misle drugačije – dobronamjericima – i onim drugim koji sve to ili grubo osporavaju ili svjesno falsifikuju.

Da bi tu svoju argumentaciju ovjerio i što bolje učvrstio, u prvom dijelu knjige, ispred tih svojih autorskih tekstova, u opširnoj Prolegomeni, prof. Ibrahimagić je značajki odabrao i složio seriju priloga drugih autora, te mnoštvo ključnih dokumenata o državnoj opstojnosti Bosne – od nastanka i prvog pomena njenog imena u poznatom djelu vizantijskog cara Konstantina Porfirogenita “De adminstrando imperio”, sredinom 10. vijeka, pa do modernog doba, njene državne samostalnosti, Dejtonskog sporazuma i presude Haškog tribunala o genocidu u Srebrenici. Želio je nespornim historijskim činjenicama poučiti i podsjetiti čitaoca – da Bosna nije neka vještačka, austrougarska, Titova ili Dejtonska tvorevina, već da ima svoj hiljadugodišnji historijski kontinuitet i diskontinuitet kao i susjedne joj države.

Glavni, autorski dio knjige, nakon Prolegomene, kao što rekosmo, predstavlja mega dnevnik odbrane i opstanka države BiH, ispisan perom jednog angažovanog bosanskog intelektualca koji je te sjajne tekstove ispisivao tako reći “s lica mjesta”. Zbog nedostatka vremena i prostora, letimično ćemo za ovu priliku spomenuti samo neke od tih priloga. U periodu 1992.–1995. godina, autor se trudio da pronikne i predoči suštinu dramatične borbe bošnjačkog naroda za svoj opstanak i očuvanje BiH “kao svog mjesta pod suncem”. Spomenut ćemo samo prilog “Bez dileme, narod ili država” iz 1993. godine koji je nastao u trenutcima bezizlaza i krize, kada se zbog velikih stradanja i očaja u jednom dijelu našeg naroda pojavio zahtjev “Potpiši Alija, makar bila ko avlija”. Dijeleći sudbinu svog naroda, autor u tom prilogu objašnjava da se mora izdržati po svaku cijenu i dokazuje da ćemo ostati i bez naroda ako se odrekemo države, jer je samo BiH garancija opstanka bošnjačkog naroda. Spomenimo još i tekst “Bosna – historijsko ime države” iz 1997. godine, u kojem autor iznosi svoje stanovište o potrebi da se državi BiH vrati njeno historijsko ime Bosna, podastirući više historijskih argumenata koji govore da je to ime Bosna imala sve do austrougarske okupacije. Čitavu knjigu prožimaju opservacije, kritičke analize i pogledi autora na nacionalna pitanja u BiH, te na dileme o Bosni, Bosancima, Bošnjacima i Muslimanima – koje danas zaokupljaju bosanske muslimane – baš sada pred popis stanovništva sljedeće godine. U središtu bošnjačkog nacionalnog pitanja, prof. Ibrahimagić, u više svojih tekstova u ovoj knjizi uvodi i zagovara pojam bosanske nacije i njeno oblikovanje kao državljske, odno-

sno političke nacije, koja ničim neće ugrožavati postojeće etničke individualnosti ili nacije – bošnjače, hrvatske ili srpske. U ovoj knjizi naći ćemo ozbiljne analize i tekstove, koji na sasvim jasno, otvoreno i razgovijetno daju odgovore na pitanja reintegracije Bosne i Hercegovine kao države, na pitanja državnih institucija, teritorijalne preorganizacije BiH, političkim i pravnim protivrječnostima u primjeni Dejtonskog sporazuma, takozvanom nacionalnom progsamu Bošnjaka itd.

Na pitanje, čija je, zapravo, Bosna, koje se u raznim povodima, oblicima i formama postavlja sve do današnjih dana, prof. Ibrahimagić je, u jednom svom kraćem tekstu iz 2000. godine, ponudio jednostavan, ali nedvosmislen odgovor: *“Zemlja Bosna teritorijalno je nedjeljiva po vjerama i nacijama otkako se zna za nju i na svakom svome pedlju jednako je bosanska – i za Bošnjake i za bosanske Srbe i za bosanske Hrvate... Bosna i Hercegovina (je) zajedničko dobro svih Bosanaca i Hercegovaca.”*

Kao i ovaj, i svi ostali tekstovi, objavljeni u ovoj knjizi, bez obzira kada su nastali, još uvijek su zapanjujuće aktuelni, zbog čega, naravno, nismo sretni ni mi ni njihov autor. Dvodecenijski etnopolitički model u BiH, nažalost, nije se pokazao bezuspješnim. Naprotiv, svjedoci smo da se stalno i iznova potvrđuje u svoj svojoj destruktivnosti i besmislu, a opstaje isključivo kao generator kriza i konflikata u Bosni i Hercegovini.

Zasijecajući duboko u tu složenu problematiku, prof. Ibrahimagić se trudio da rasvijetli, pronađe izlaz i ponudi razumno, politički korektno i pravno relevantno rješenje. Imajući to u vidu, neko je o njemu pisao kao o političkom andragogu. Ipak,

treba reći – potencijalnom, andragogu. Iz mnogih njegovih tekstova, koji su, kako rekosmo, još uvijek aktuelni, mogli bi učiti i još mnogo toga naučiti bosanski političari svih nivoa, nacija i fela. U mnogim se kriju praktični odgovori i rješenja naših bolnih, sadašnjih i potencijalnih još složenijih kriza i sukoba. Kamo sreće da čitaju ovakvu lektiru. I Bosni i nama bilo bi bolje.

Što se tiče njegovog jezika i stila, karakteriše ga preglednost, sistematičnost i jednostavnost, njegova je misao jasna, precizna i argumentovana. Jednostavnost stila obezbjeđuje čitaocu laganu prohodnost kroz to štivo, bez obzira na složenost problematike koja se u njima obrađuje. Ta jednostavnost potvrda je visokog nivoa razumijevanja problematike o kojoj autor piše, lahko i prijemčivo za čitalačku publiku. Samo ono što se potpuno razumije, moguće je jednostavno i opisati. Omer Ibrahimagić je autor koji analitički, precizno artikulira svoje misli – i kada govori i kada piše. Njegova rečenica je, u pravilu, složena, ali je jasna i nabijena argumentima. Tu nema suviše metaforičkih izleta, za razliku od mnogih koji pate od raznih nasilno umetnutih i maglovitih, često nerazumljivih sintagmi i drugih jezičkih maglina i digresija.

Ova knjiga predstavlja vrijedan i značajan doprinos intelektualnoj afirmaciji kulturnog i političkog identiteta i državnog suvereniteta BiH. Ona će biti, zasigurno, od velike koristi kao nezaobilazna i dragocjena lektira ne samo ekspertima i kao univerzitetski priručnik, već jedno sjajno uputstvo za samorazumijevanje svim građanima BiH, kao i svima onima koji hoće ovu zemlju da upoznaju, autentično, iz prve ruke. Odgovori na mnoga pitanja bosanske prošlosti, sadašnjosti i budućnosti kriju se

između njenih korica. Ona samim svojim naslovom–”Bosanski identitet i suverenitet” najbolje određuje sve one vrijednosti za koje se prof. dr. Omer Ibrahimagić, kao angažovan intelektualac, borio u proteklih 50 godina svog izuzetno plodnog naučnog i pedagoškog rada. Ova knjiga na najbolji način obilježava taj sjajni stvaralački jubilej prof. dr. Omera Ibrahimagića.

Doc.dr. Omer Hamzić

EDIN ŠAKOVIĆ, OMER HAMZIĆ, GORNJA ORAHOVICA NEKADA I SADA “PLANJAX” TEŠANJ 2012.

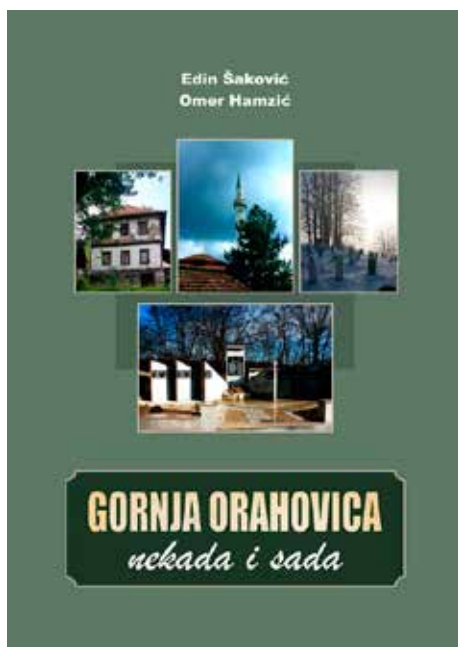
Postoji puno opravdanje za istraživanje pojedinih manjih naselja, porodica, nekih perifernih pojava i događaja, koji se sklapaju u određene šire historijske kontekste. Iako se kroz ta istraživanja pruža mogućnost “da se istodobno prate širi društveni procesi i sudbine pojedinaca u tim procesima, da se povezuje makro-povijest i mikro-povijest, da se istodobno prate političke, socijalne, kulturne i gospodarske promjene” (Husnija Kamberović, Iz recenzije rukopisa Sadika Šehića *Porodica Novačić – monografija*, Gradačac 2008., 9), naša historiografska literatura uglavnom se bavi krupnijim “predmetima svog istraživanja” i zanemaruje monografske prikaze naših manjih naselja, gradova, običnih porodica itd. Činjenica je da nema ni jednog našeg kraja, naselja (pa i najmanjeg), porodice (pa i obične), koje ne zaslužuju posebnu monografiju o vlastitoj prošlosti – jednostavno zato što je ta svaka “mala povijest” “uvijek pokazatelj specifičnih historijskih procesa kroz koji je prolazila” (Husnija Kamberović, n.č.)

Historiografskim istraživanjem naselja Gornja Orahovica u općini Gračanica,

bez sumnje, dat je još jedan vrlo značajan prilog lokalnoj historiografiji i proučavanju Gračanice i šire okoline. Ovo je treće naselje, odnosno mjesna zajednica na tom području koja dobiva svoju “temeljnu knjigu” – nakon Doborovaca i Lukavice.

Ovim istraživanjem detaljno je rasvijetljen i ispitivan historijski razvoj na jednom mikro-prostoru o kojem je bilo jako malo podataka u dosadašnjoj lokalnoj historiografiji. Čak je o ovom selu nedovoljno pisano i u prigodničarskim i ad-hok pisanim publicističkim radovima. Što se tiče periodizacije, u metodološkom smislu, autori su slijedili glavne historijske procese i periode u dugotrajnom životu i bitisanju ljudi na prostoru Gornje Orahovice. Unutar tih vremenskih perioda, uz neophodne opće globalne naznake, detaljno su analizirali osnovne podatke i ocjene tih događaja na lokalnom nivou, obogaćene nizom detalja kojima su ilustrirali život i životne prilike na tom mikro-prostoru, dokazajući njihovu povezanost sa društveno-ekonomskim i političkim procesima na globalnom planu.

Da bi objasnili tu vezu, morali su dobro proučiti pravno-političko ustrojstvo, društveno-ekonomske i političke prilike na mnogo širem prostoru od te mjesne zajednice i općine Gračanica. Historijska slika te stvarnosti, uspješno prezentirana u ovoj knjizi, značajan je doprinos razumijevanju tih procesa u lokalnoj zajednici kroz prostor i vrijeme Rukopis o kojem govorimo podijeljen je u više logičkih i metodološki znalački kompaktno uvezanih podcjelina koje u smislu tehničke kompozicije i smislenog pristupa čine knjigu jednom zakruženom, na znanstvenim osnovama, zao-kruženom cjelinom. To su: 1. Prostorni

okviri, 2. Najstarija prošlost, 3. Zaboravljena stoljeća, 4. Kroz staru Orahovicu, 5. Ka modernom dobu, 6. Na putu napretka, 7. U ratu za BiH i 8. Orahovica danas.

Nakon uvodnih napomena autora, u kojim, pored osnovnih naznaka o metodološkom pristupu u ovom istraživanju, iskazuju s pravom zahvalnost gospodinu Vehidu Osmanoviću, vlasniku prestižne firme "Limorad", koji je pokrenuo inicijativu i isfinasirao čitav ovaj projekat. Bolji vakuf nije mogao darovati svom rodnom selu u kojem je ostao da s porodicom živi i privređuje. U prvom poglavlju detaljno su prezentirani prostorni okviri, odnosno geografski položaj i glavne prirodne karakteristike tog mikroprostora, u drugom se govori o vrijednim arheološkim ostacima i lokalitetu Bilalovo brdo iz mlađeg kamenog doba, koji potvrđuju da je, zahvaljujući dobrim prirodnim uslovima, na ovom mikroprostoru bilo značajno ljudsko stanište još u praskozorje historije. Sljedeća tri

poglavlja obrađuju uglavnom staru prošlost Gornje Orahovice, privredni, kulturni i vjerski život, običaje, tradiciju itd. Ističe se lik Ibrahima Gazibegovića, rodnom iz ovog sela koji je bio u najužem vojnom rukovodstvu Husein-kapetana Gradašćevića i ostao mu vjeran čak i nakon sloma Pokreta. Njegov mezar nalazi se i danas u mjesnom greblju Mehtefište u Gornjoj Orahovici.

U narednim poglavljima autori "idu" ka modernom dobu, prateći razvoj ovog sela na putu napretka, nakon Drugog svjetskog rata.

U posebnoj poglavlju obrađen je period agresije na Bosnu i Hercegovinu. Kao i mnoga druga bošnjačka sela na ovim prostorima, i Gornja Orahovica je dala svoj doprinos odbrani i podnijela velike materijalne i ljudske žrtve. Čitavo vrijeme rata bila je utočište izbjeglica iz istočne Bosne koje su se u izbjegličkom centru ili raspoređene po privatnim kućama zadržavale duže ili kraće vrijeme u ovom selu. Oraho- vičani su pokazali visok stepen solidarnosti, čineći sve da što bolje dočekaju i zbrinu na hiljade unesrećenih ljudi koji su pred agresorskim zlodjelima tražili mjesta pod nebom ove zemlje.

Kroz ta poglavlja autori su u potpunosti odgovorili na pitanje kakav je bio život ljudi na prostoru Gornje Orahovice od nastarijih vremena do danas. Posebno je ukazao na specifičan položaj i povijesni razvitak tog naselja, koje je bilo stanište ljudi još u prvobitnoj zajednici. U tom kontekstu izvršili su konsultovanje relevantne literature, obavili arhivska istraživanja, pribilježili mnoga usmena kazivanja za ono za što nisu mogli naći potvrdu u literaturi i izvornoj građi kao i zakonske propise na kojima se temeljilo funkcionisanje organa

mjesne zajednice i ostalih djelatnosti kao što su: privreda i privređivanje, duhovni i vjerski život, školstvo, političke stranke i izbori itd. Status mjesne zajednice Gornja Orahovica dobila je 1975., odvojivši se od Donje Orahovice, od kada počinje intenzivniji opći društveni razvoj naselja.

Rezultate svog istraživanja autori su komparirali sa dosadašnjim istraživanjima u oblasti lokalne historiografije na ovom prostoru. Svi događaji i procesi podvrgnuti su podrobnoj analizi i uklopljeni u opću problematiku koja se odnosi na Bosnu i Hercegovinu pa i šire prostire kroz historiju. Na osnovu rezultata ovih istraživanja lakše je razumjeti i kritičkije promatrati, pa i redefinirati, mnoge društveno-ekonomske, administrativno-pravne pa i političke procese, događaje i ličnosti na ovom području od najstarijih vremena, o čemu govore neolitska nalazišta (Bilalovo brdo), do najnovijih velikih društvenih i političkih promjena.

U ovom istraživanju autori su uspješno prezentirali svo bogatstvo života i životnih manifestacija na jednom malom prostoru, a kroz dugo vrijeme. Sa stranica ove knjige iščitava se prošlost i sadašnjost, geografija, etnografija, vjerski, kulturni, obrazovni i privredni život, koji ovdje ima, očito, duboke korijene, a čiji su temelji – odvažni, hrabri, inventivno, pametni i poštjeni ljudi. Želja autora je i bila da upravo istaknu kvalitet života i ponos dobrih i vrijednih ljudi ovog prostora. Izgleda da su u tome u dobroj mjeri i uspjeli.

Česte administrativno-teritorijalne promjene od državnog do lokalnog nivoa, uklanjanje jednih i formiranje drugih organa, česte promjene njihove stvarno-pravne i

teritorijalno-političke nadležnosti, negativno su se odrazile na stanje arhivske građe, posebno na nižim nivoima. Autori su se ipak potrudili da svoja istraživanja, uz sve teškoće, baziraju na relevantnoj arhivskoj građi, najviše iz Arhiva TK i Arhiva Medžisa Islamske zajednice. Upotrebom komparativnih metoda i u nekim slučajevima korištenjem određenih prosjeka za šire područje, utvrđivani su približni pokazatelji u slučajevima nedostatka direktnih izvora. Za razjašnjavanje onih pitanja i pojava za koje nisu mogli naći potvrdu u arhivskim dokumentima, autori su se služili usmenim kazivanjima neposrednih sudionika na terenu.

Odgovor na pitanje iz naslova teme uspješno su locirali u okviru ili u kontekstu opće historijske realnosti kroz razne periode, a u metodološkom smislu, te su procese promatrali i analizirali kao odnos općeg i posebnog.

Ovom knjigom autori su dali značajan doprinos započetim istraživanjima regionalnih i lokalnih historijskih procesa u ovom dijelu Bosne, posebno na području općine Gračanica, gdje dominantnu ulogu u tome ima Časopis za kulturnu historiju "Gračanički glasnik".

Na mnogim primjerima koje navode autori, može se jasno vidjeti kako su se globalni historijski procesi odvijali na takozvanom mikro-prostoru, te da su bili komplikovaniji nego što se to nama ponekad čini. Ako pođemo od već poznate teze da iza svake istraživački i intelektualno razvijene historiografije, stoji razvijena tzv. lokalna historija ili neka njoj srodna varijanta kao istorija zajednice (community history), onda istraživanja poput ovog imaju svoje puno opravdanje.

Mr. sc. Rusmir Djedović

■ GM - TUZLA. MUSTAFA SKOPLJAK, SARAJEVO